

## Oude wegen opnieuw belicht

Dit artikel gaat over de aanzienlijke verschillen in beleving en visie tussen mijzelf en Renske Doorenspleet. Laatstgenoemde beschreef in ‘Apostelkind’ haar visie op het Apostolisch Genootschap tot 1998, ik eerder, in 2015, in een artikel op deze site. Daarnaast leg ik een verbinding tussen de ideeënwereld van apostel L. Slok en diverse maatschappelijke problemen zoals deze thans aan de orde zijn. Ik doe dat vanuit de overtuiging dat deze ideeën in dat maatschappelijke verband nog steeds relevant zijn.

**André Meester**

### 1. Inleiding

Onlangs verscheen het boek ‘Apostelkind’<sup>1</sup> van Renske Doorenspleet (hierna RD). Het is een beschrijving van Het Apostolisch Genootschap (hierna Apgen), waarvan ze vanaf haar geboorte in 1973 tot 1998 lid was. In 1998 is ze eruit gestapt. Ze beschrijft hoe haar jeugd uit twee volkomen gescheiden werelden bestond, die van het Apgen en de gewone maatschappij, waarbij het Apgen als indoctrinerende organisatie wordt beschreven. Het betoog van RD komt erop neer dat het Apgen eigenlijk al sinds zijn oorsprong (in Engeland in de 19<sup>e</sup> eeuw) een wat geheimzinnige organisatie van christelijke origine was, die zich in de 20<sup>e</sup> eeuw ontwikkelde tot wat ook wel een Nieuw Religieuze Beweging (NRB) wordt genoemd, een – in haar ogen – kwalijk soort organisatie.

Zelf schreef ik in 2015 ook een artikel over mijn apostolische jaren<sup>2</sup>. Ik was – evenals RD – vanaf mijn geboorte (in 1945) tot 1998 lid van het Apgen. In dat artikel heb ik beschreven hoe ik deze apostolische periode als vormend en van grote waarde in mijn leven heb ervaren. En ik schreef over de schoonheid, zoals ik die in het Apgen en in apostel L. Slok (hierna Slok Sr) ervoer. Mijn beleving en ervaring – ook als ik erop terugkijk – staat dus in schril contrast met die van RD.

In dit artikel wil ik ingaan op die verschillen en proberen die enigszins begrijpelijk te maken. Hoewel ik de aanklacht van RD zeker kan plaatsen en betreurt dat het voor haar en anderen is geweest zoals ze beschrijft, ben ik van mening dat zij in haar beschrijvingen en conclusies toch een vertekend beeld van dat Apgen schetst. Ook wil ik nog eens ingaan op de ideeënwereld van het Apgen uit de periode van Slok Sr. Ik zou het onterecht vinden als het Apgen van Slok Sr de geschiedenis in zou gaan zoals RD die beschrijft en dat de beeldvorming van de periode van het apostolaat van Slok Sr uitsluitend nog bepaald zou worden door die – inderdaad problematische – 70-er jaren. Het Apgen van mijn jeugd was absoluut anders. En ook in de 70-er jaren en later was het niet alleen kommer en kwel. Er werden door Slok Sr naar mijn mening zeer relevante problemen geadresseerd. Problemen die zowel op persoonlijk als ook maatschappelijk niveau nog steeds, of zelfs meer dan toen, aan de orde zijn. O.a. zijn afwijzing van het dualistische wereldbeeld en de vertaling daarvan in zijn ‘theologie’ bevat m.i. belangwekkende ideeën en verdienen het daarom nog eens voor het voetlicht gebracht te worden. Daartoe is dit artikel bedoeld. Ik zal daarbij een verbinding leggen met het gedachtegoed van Gregory Bateson (1904-1980). Ik kom nog uitgebreid op deze wetenschapper terug. Tenslotte zal ik ingaan op enkele onjuistheden in het boek van RD en vraagtekens plaatsen bij de wetenschappelijkheid van haar conclusies.

---

<sup>1</sup> Renske Doorenspleet, Apostelkind, Uitgeverij Balans, 2020

<sup>2</sup> <https://www.vanoosbreestichting.nl/contentassets/482f0f0ebc794c61bd19de3cce28ee6f/15.1-meester-1501.pdf>

## 2. Het Apgen tot ca. 1970 en het conflict van de 70-er jaren

Geboren uit apostolische ouders groeide ik op in het Apgen in de periode die RD in haar boek als ‘opbouw’ beschrijft: 1946 – 1968. Deze periode verschilde op twee belangrijke punten met de periode waarin RD opgroeide (1973 – 1990):

- Het Apgen had zich in die jaren van opbouw succesvol ontwikkeld tot een geloofsgemeenschap met ca. 28.000 leden. Vanzelfsprekend is de variëteit in de beleving groot. Ik kan alleen maar voor mezelf en vanuit mijn ervaring met mijn directe omgeving spreken en kan dan – zonder enig voorbehoud – zeggen dat het enthousiasme waarmee we apostolisch waren groot was.
- De maatschappij was in de 60-er jaren ingrijpend veranderd. Democratisering werd een ‘must’, de impact van de wetenschap op vele gebieden nam toe en er ontwikkelde zich een jeugdcultuur, om maar enkele aspecten van die veranderingen te noemen.

Het zijn deze verschillen die de achtergrond vormen voor de problemen, zoals die zich in de 70-er jaren manifesteerden. En dat zijn ook de problemen die RD in haar boek beschrijft.

Een voor mij belangrijk aspect van het Apgen was, dat we uitgingen van een sterke verbondenheid met ‘het grote geheel’. Als apostolischen voelden we ons betrokken bij het wereldgebeuren en hadden we de overtuiging dat we hier een positieve bijdrage aan wilden én konden leveren. Het was een idealistische geloofsgemeenschap. En we *beleefden* die verbondenheid ook. Tijdens erediensten en andere samenkomsten. En natuurlijk in onze onderlinge verhoudingen, die gekenmerkt werden door een grote mate van onderling vertrouwen en waardering. Ik ervoer deze verbondenheid als religieus.

Binnen dat idealisme geloofden we ook dat ons apostolisch-zijn van essentieel belang was voor de toekomst van de mensheid. Wellicht een wonderlijke overtuiging als je hem zo uitspreekt of neerschrijft. Het idee wordt makkelijk als ‘grootheidswaan’ weggezet. Ook RD spreekt er voortdurend badinerend over, evenals over het hiermee samenhangende idee van ‘de nieuwe mens’. Hoewel ik dat natuurlijk ook best begrijp, ben ik het hier niet mee eens. Integendeel, het treft me als een fascinerende overtuiging, misschien wel juist omdat hij zo ingaat tegen wat logisch lijkt. En als ik dan naar de inhoud kijk van wát we geloofden, dan denk ik eigenlijk nog steeds dat het zo’n gek idee niet is ... Ik vergeleek dit idee in mijn artikel in 2015 met de paradox van het uitbrengen van een stem bij verkiezingen: je weet dat het er maar één is en dat je dus kwantitatief ‘het verschil niet kan maken’, maar toch stem je, omdat je daarmee je verantwoordelijkheid voor dat geheel vormgeeft. Slok Sr sprak ook verder vaak over het werken aan de ‘oorzakelijke wereld’, en ook dat is een idee dat naar mijn mening nog niets aan actualiteit heeft ingeboet. Ik kom verderop (in par. 3) op deze ‘aanspraken’ terug.

Dat de persoon van de apostel belangrijk was, was historisch bepaald en daardoor voor ons min of meer vanzelfsprekend. Ook in het gezin waarin ik opgroeide waren er persoonlijke ervaringen met hem en andere verzorgers en dit heeft ons veel goeds gebracht. Gelijktijdig kan ik niet ontkennen dat juist die persoonlijke band met Slok Sr en de koppeling van de Christusfunctie aan zijn persoon later problematisch werd en dat deze koppeling uiteindelijk een doodlopende weg bleek te zijn. Dat laat onverlet dat – anders dan RD suggereert – de liefde en erkenning voor Slok Sr volgens mij oprecht was en door velen gevoeld werd en dat daarom een vergelijking met massapsychologische effecten of ‘afgedwongen applaus’ geen recht doet aan dat gevoel.

### 2.1. Het geloofsverhaal

Ik wil hierna ons geloofsverhaal zoals we dat in die tijd zagen in hoofdlijnen weergeven. Mede omdat RD suggereert dat we alleen maar vage ideeën hadden, zelf niet goed wisten wat we geloofden en het zeker niet konden uitleggen. Ik wil de logica en context van dat verhaal verduidelijken. Want die logica was er wel degelijk. Het is waar dat ‘gevoel’ belangrijk was, maar dat wil nog niet zeggen dat we geen redelijke ideeën hadden! Ik denk dat het juist de combinatie van beide is die het succes van het Apgen in de opbouwjaren heeft bepaald.

Slok Sr kon in 1946 op een groot draagvlak rekenen voor het uitdragen van zijn ideeën en die ideeën vonden vervolgens ook ruime weerklank bij ‘zijn volk’. Op zich waren die ideeën oorspronkelijk nog redelijk in te passen in de cultuur waar het Apgen toen deel van uitmaakte. In de loop van zijn apostolaat veranderde dit en gingen die ideeën meer en meer afwijken van de omringende cultuur. Je kan zeggen dat het Apgen en de maatschappij zich in een tegengestelde richting ontwikkelden.

Een opmerking vooraf: het is belangrijk om in het oog te houden dat de taal waarin we dachten en spraken vooral metaforisch was. Begrippen als ‘versmelting’, ‘eigendom Gods’, ‘orgaan Gods’, ‘vaderwezen’, enz. enz. zijn natuurlijk letterlijk niet te begrijpen<sup>3</sup>. De context is – zoals altijd – bepalend voor de betekenis.

- 1) De context van het Apgen in 1946 was nog kerkelijk. Er was een traditioneel geloof in God, in een hiernamaals en de wederkomst van Jezus op aarde. Die context en dit geloof werden onder het apostolaat van Slok Sr vrij snel verlaten.
- 2) De relatie tussen apostel en apostolische was bij Van Oosbree al belangrijk en werd met Slok Sr steeds belangrijker. Ik zou deze relatie als een ongelijke, maar wel wederkerige afhankelijkheidsrelatie willen kenschetsen. Zo heb ik hem beleefd.
- 3) Slok Sr kwam tot de overtuiging dat God geen invloed had op de werkelijkheid, anders dan middels *mensen*. Ook bij van Oosbree was deze gedachte trouwens al aanwezig. Slok Sr trok deze verder door.
- 4) Dat leidde tot het God-als-Mens-evangelie: “Wij zijn er voor God” oftewel: ‘wil God beleefbaar zijn, dan zullen wij daarvoor moeten zorgen’. In die tijd vernieuwend, maar ook weer niet zo vreemd. Er is zeker ook sprake van logica. God werd als liefdesmacht opgevat. De apostel was de verpersoonlijking van die liefde, maar hij was daarin de eerste, niet de enige. Zoals ook de verhoudingen binnen het Apgen liefdevol waren, zeker ook in mijn herinnering. Dit is de gevoelsmatige bedding (context) waarbinnen alles binnen het Apgen betekenis kreeg.
- 5) Wat Slok Sr beslist *nooit* heeft gedaan, was ‘zeggen dat hij God was’. Hij sprak over God als mysterie, als scheppingsmacht en zag zichzelf (en ons allen) als diep afhankelijk van die macht. Hij geloofde ook dat die macht leiding gaf, maar stelde zich hem niet als persoon voor. Hij sprak over ‘het heilsplan Gods’.
- 6) Hij was er dan ook vast van overtuigd dat in zijn aanwijzing als apostel de hand Gods gezien moest worden. Ik zag dat als hetzelfde als ‘roeping’ en vond dat niet vreemd. Essentieel vond ik dat hij het als opdracht van de mens zag om ‘Gods liefdesmacht’ in ons dagelijkse doen en laten gestalte te geven.
- 7) Een volgende, logische stap was, dat hij tot de overtuiging kwam dat dit alles ook een norm behoefde. Want wat wordt er onder liefdesmacht Gods concreet verstaan, hoe ziet dat eruit? Hij zag zichzelf als geroepene om dat voor te leven, uit te dragen en zijn volk ertoe op te voeden. Hij sprak van de ‘levende norm’. Beslist ongebruikelijk én gevaarlijk, maar niet onlogisch! Dit was het domein waar vertrouwen een hoofdrol ging spelen én steeds de check met het eigen aanvoelen aan de orde was. Hier is het ook mis gegaan in de 70-er jaren.
- 8) Het Godsbeeld van die tijd hield ook in dat wij onszelf als ‘orgaan Gods’ zagen. Er was geen scheiding tussen God en mens. Wij waren deel van ‘het grote geheel’, het mysterie dat we met het woordje God aanduidden. En dat had een aantal consequenties die op een bepaalde manier logisch waren, maar in strijd waren met wat binnen de omringende cultuur ‘normaal’ was:
  - a) Wij nemen de werkelijkheid waar als bestaande uit vele gescheiden delen, maar er was in feite sprake van één groot samenhangend geheel. En alleen vanuit een biddende levenshouding was het mogelijk om zich op een juiste wijze in dat grote geheel in te voegen.
  - b) Die metafoor ‘orgaan Gods’ is daarbij erg belangrijk: organen hebben geen eigen wil. Wij daarentegen wel. Dit betreft dan de rol van ons bewustzijn. Datgene wat we bewust willen is maar zelden gericht op

---

<sup>3</sup> Ik heb de indruk dat ook RD hier regelmatig aan voorbij gaat en zaken impliciet belachelijk maakt, zonder recht te doen aan de context waarin begrippen gebruikt werden. Het is zelfs te verwachten dat ook apostolischen het zélf, als ze nu geconfronteerd worden met dergelijke begrippen, door het gebrek aan context, zichzelf niet meer kunnen begrijpen!

‘het grote geheel’. Daar zit, simpel gezegd, een ego tussen. In deze metafoor ligt dan ook de legitimering van het idee van de noodzaak om te komen tot een ‘nieuwe mens’ en ‘overgave aan de apostel’. Ik kom in de paragraaf 3.2 op dit punt terug.

- c) Alles was ‘eigendom-Gods’, met als belangrijkste betekenis: ieder eigenaarschap wat we onszelf toedichten is onjuist. Hij zag zichzelf en ons als *beheerders*.
- d) Geroepen als eigentijdse man-Gods koppelde hij dat ‘eigenaarschap’ aan zichzelf, op dezelfde manier als hij zichzelf als tijd-overeenkomstige norm zag. Het is natuurlijk metaforisch taalgebruik, d.w.z. dat Slok Sr nooit op enigerlei wijze eigendomsrechten heeft ‘geclaimd’. Concreet: bij mijn weten heeft hij nooit tegen iemand gezegd “dat is van mij” en de financiële bijdrage die ieder bracht was volkomen vrijwillig en bleef anoniem. Er bestond dan ook geen enkele vorm van controle op de omvang van wat eenieder bracht. We noemden het ‘een liefdesaanbieding’ en dat was het wat mij betreft ook.
- e) Zo ontstond bij hem ook de overtuiging dat de wezenwijziging die hij als noodzakelijk ging zien, *uitsluitend* kon ontstaan door volledige ‘versmelting met zijn wezen’. Hij sprak – opnieuw metaforisch – over de ‘geboorte van een gezindheid’. Vermeld moet worden dat in het proces zoals Slok Sr dat zag (‘overgave en versmelting met zijn wezen’, opnieuw: metaforen) van alles mis kan gaan in de interpretatie daarvan.

Ook nu ik dit alles opschrijf realiseer ik me hoe onbegrijpelijk deze hele gedachtegang vanuit het perspectief van onze huidige cultuur zal klinken. Toch kan ik de gedachtegang nog steeds volgen en is ze voor mij nog steeds niet vreemd. Natuurlijk kijk ik er nu ook met andere ogen naar en passen ze me niet meer. Maar als geheel vind ik de ideeënwereld die erin besloten ligt nog steeds fascinerend en ook prachtig. Dat laatste vooral, als ik bedenk hoeveel mogelijkheden hier liggen voor misbruik en ontsporing. Mogelijkheden *waarvan Slok Sr voor zover mij bekend geen gebruik heeft gemaakt*<sup>4</sup>. Ik vind dit nog steeds een bron van verwondering, namelijk dat hij trouw is gebleven aan deze zelf gegeven opdracht en daarbij *nooit zichzelf heeft gezocht*. In die zin vind ik de kwalificatie ‘zelfverheerlijking’ misplaatst. Om over het woord ‘narcisme’ maar te zwijgen. Daar was geen sprake van. Slok Sr was zelfbewust en dominant, dat zeker. Dat laat zich makkelijk verwarren met ‘arrogant’ of ‘van zichzelf vervuld’ en dergelijke kwalificaties, die m.i. onterecht zijn.

Ik ga in paragraaf 3 dieper in op de ideeën die samenhangen met wat we aanduiden als ‘de oorzakelijke wereld’ en de ‘de verbondenheid met alles’. Daarin zal ik dan ook de verbinding leggen met het geloofsverhaal zoals hiervoor weergegeven.

Eén ding is bij dit alles natuurlijk wel heel belangrijk: het leven vanuit de hiervoor omschreven geloofsovertuiging dient *volledig vrijwillig* plaats te vinden. Iedere vorm van dwang of keuze-onvrijheid is schadelijk en dient vermeden te worden. In de jaren van opbouw was die vrijwilligheid er ongetwijfeld. Maar helaas is nu juist dát in de 70-er jaren misgegaan.

## 2.2. Het conflict van de jaren 70

Dit conflict draaide om precies dat woord: ‘vrijwilligheid’, of liever: gebrek daaraan.

In 1958 formuleerde I. Berlin in een beroemd geworden toespraak twee vormen van vrijheid.

- Negatieve vrijheid: dat is de ruimte die je hebt om te doen wat je wilt, met als enige criterium anderen niet te schaden. Het is te vergelijken met onze politieke vrijheid en het is een waardevol goed.
- Positieve vrijheid: de ruimte die je hebt om te doen wat je belangrijk vindt. Het gaat dan om een keuze voor iets wat doorgaans inspanning kost, het leren bespelen van een muziekinstrument, het schrijven

---

<sup>4</sup> Ik bedoel hiermee: misbruik om zichzelf te verrijken of bevoordelen. Met name op het aspect van ‘de levende norm’ is het, zoals gezegd en nog zal worden uitgewerkt, ernstig misgegaan. Voor mij is in dit verband Krishnamurti’s idee over het (vooral niet) volgen van een ander inmiddels de belangrijkste correctie. Al blijft het fenomeen ‘overgave’ in dit verband intrigerend! Zie paragraaf 3.2.

van een artikel voor het Apgen, het jezelf inzetten voor een ideaal, zoals lid worden van het Apgen. Positieve vrijheid heeft met zingeving te maken.

Positieve en negatieve vrijheid kunnen elkaar overlappen, maar sluiten elkaar niet uit. In gevangenschap kun je jezelf ontwikkelen door een vak te leren of, zoals Nelson Mandela, door jezelf mentaal voor te bereiden op het moment van de vrijlating. Omgekeerd kun je zonder positieve vrijheid jezelf verliezen in amusement en uiteindelijk tot de ontdekking komen dat de zin in je leven zoek is.

Het probleem van de ouders in de zestiger jaren was, dat ze hun keuze voor de invulling van hun positieve vrijheid (idealisme die vorm kreeg in hun apostolisch zijn) vanzelfsprekend wilden overdragen aan hun kinderen. Maar de maatschappelijke omgeving waarin die kinderen opgroeiden was totaal veranderd en voor die ouders vermoedelijk hier en daar ook niet meer goed herkenbaar. Die verschillen tussen Apgen en maatschappij werden steeds groter en dat werd zichtbaar in de wijze waarop de jeugd in toenemende mate bezwaar maakte, zich verzette, tegen wat essentiële apostolische gedachten en ideeën waren. Eén van de belangrijkste daarvan was ongetwijfeld de erkenning van de apostel als eigentijdse mond Gods. Voor veel (de meeste?) ouders was die vanzelfsprekend én geladen met emotie en gevoel. *En rationeel moeilijk te verdedigen.* Zeker waar het ging over die 'nieuwe mens' en de ermee verband houdende 'overgave'. Ik veronderstel dat dit aspect voor veel ouders, als ze met vragen van hun kinderen daarover geconfronteerd werden, ook door henzelf steeds minder goed begrepen werd. Het voelde misschien nog wel goed, maar het verhaal werd steeds lastiger.

Dit werd een echt conflict toen Slok Sr in de tanende erkenning van de jeugd hét grote gevaar zag dat zijn opdracht (zoals hij die inderdaad 'onwrikbaar' interpreteerde) zou mislukken. Vooral 'democratisering' was daarbij een heet hangijzer. Het idee om binnen het Apgen te democratiseren was voor hem uitgesloten, voor mij trouwens ook. Dit was binnen het geloofsverhaal natuurlijk nergens in te passen. Hij ging echter uiterlijke kenmerken (kleding, haardracht) als indicator gebruiken voor 'erkenning' (voor hem) en daar ging het op alle fronten mis. Hij probeerde met dwang en verbod te bereiken wat echter op die manier nooit bereikt mag worden. Er werd nog wel gesproken over vrijwilligheid, maar we onderkennen niet de druk die er voortdurend op de jeugd werd uitgeoefend. Ik zeg 'we' want ik was in die tijd jeugdverzorger en ben ook blind geweest voor dit aspect van mijn handelwijze. Ook de juist voor jeugd zo belangrijke betekenis van 'lid zijn van een groep' heb ik me in die tijd onvoldoende gerealiseerd.

Ik herinner me helder het moment waarop me duidelijk werd een keuze te moeten maken: na de conflictueuze confirmatiebijeenkomst van 1971 was ik verbijsterd geweest over de reactie van Slok Sr (diens afwijzing van jeugd). Ik kon die niet plaatsen, tot ik bedacht dat die te maken moest hebben met het beschermen van de toekomst van het Apgen. Voor mij was het duidelijk: binnen het Apgen golden andere opvattingen dan erbuiten. Dus steunde ik de gedachte dat 'binnen' betekende 'vrijwillig binnen' en anders 'buiten'.

Vervolgens werd er een intensief project 'jeugdverzorging' gestart, met richtlijnen en wekelijkse bijeenkomsten. Alles met het doel, het apostolische gedachtegoed aan de jeugd over te brengen. Vanzelfsprekend gebaseerd op vrijwilligheid! Maar ook overtuigingskracht en ongewilde groepsdruk. Ik herinner me die periode en het wás intensief! Indoctrinatie zegt RD. En feitelijk heeft ze gelijk, al was het natuurlijk nooit zo bedoeld. Vrijwilligheid werd voor velen gehoorzaamheid.

RD plaatst voorin haar boek als motto de woorden van Kahlil Gibran:

Je kinderen zijn je kinderen niet.  
Zij zijn de zonen en dochters van 's levens hunkering naar zichzelf.  
Je mag ze je liefde geven, maar niet je gedachten,  
want zij hebben hun eigen gedachten ...

Hoewel deze tekst ook al eens in een declamatorium<sup>5</sup> geciteerd was, hebben we hem dus zelf niet goed begrepen. Ik citeer Jonathan Rowson, schaakgrootmeester en filosoof die over positieve vrijheid het volgende opmerkt:

“Positieve vrijheid is dus een inspirerend idee, maar het is ook gevaarlijk. Zo kan ons worden verteld dat onze natie heilig is en dat nationale burgerdienst zowel een plicht als goed voor ons karakter is, of dat klassieke muziek voor onze ziel beter is dan popmuziek, of dat schaken beter voor onze geestelijke gezondheid is dan computerspelletjes. In de taal van Jean-Jacques Rousseau is het gevaar van het bevorderen van positieve vrijheid dat mensen wellicht ‘gedwongen vrij zijn’, oftewel dat hun verteld wordt wat vrijheid in hoort te houden en ze vervolgens verplicht worden daarnaar te leven”<sup>6</sup>.

En dit is natuurlijk precies wat RD beschrijft en wat we deden. Overtuigen, vertellen wat vrijheid inhield en dat apostolisch zijn de beste manier was om zinvol te leven. Want voor ons was het in die tijd ook dé manier. Hierdoor ontstond in de 70-er jaren de door RD als dwangmatig ervaren cultuur. Daarbij moet wel opgemerkt worden dat dit niet door álle ‘apostelkinderen’ zo ervaren zal zijn, maar het is niet anders: ieder kind of iedere jongere voor wie dit wél geldt is er één te veel.

Het is m.i. de betekenis én waarde van apostel J.L. Slok geweest dat hij langzaam maar zeker de weg terug heeft gezocht én gevonden naar een bruikbaar en maatschappelijk aansluitend geloofsverhaal, waardoor de problemen waarover RD schrijft tot het verleden konden gaan behoren. Dat dit niet mijn geloofsverhaal is staat hier los van. Ik ben achteraf dankbaar dat het gegaan is, zoals het gegaan is.

### 3. Hoe we denken

Ik wil hier wat dieper ingaan op het gedachtegoed van het Apgen van Slok Sr. Ik wil twee aspecten uit het geloofsverhaal nader uitwerken, omdat ze m.i. aansluiten bij de maatschappelijke problemen waarin we ons bevinden. Ik denk aan de volgende elementen:

- 3.1. Kijken vanuit het geheel (zie punt 8a hierboven)
- 3.2. Het probleem van het ego en bewustzijn (punt 8b)

#### 3.1. Kijken vanuit het geheel. (Dit sluit aan bij punt 8a van het geloofsverhaal.)

Het gaat hierbij om de tegenstelling van ‘fragmentatie’ tegenover ‘het geheel’. Onze wetenschappelijke wereld is diepgaand gespecialiseerd: door ‘de werkelijkheid’ in steeds kleinere deeltjes op te delen en te onderzoeken zijn we in staat gebleken tot de meest fantastische prestaties: we ontwikkelen gigantische telescopen en computers, waardoor we steeds complexere projecten kunnen uitvoeren. Van het doen landen van mensen op de maan tot het met ongelofelijk kleine batterijtjes stimuleren van het hart van mensen met hartproblemen. Dit type specialisatie leidt echter óók tot de fragmentatie in hoe we naar de werkelijkheid kijken. We zijn het zicht op het geheel verloren. Specialisatie heeft ons dus veel goeds gebracht, maar gaat voorbij aan de invloed die alles op alles heeft. We zien dat nu ook in de coronacrisis, waar verschillende wetenschappen tot verschillende evaluaties van ‘het probleem’ komen. Economen maken zich zorgen over de economische gevolgen en willen versoepelen, medici waarschuwen voor nieuwe overbelasting van de zorg. En ecologen wijzen op de noodzakelijke veranderingen op grote schaal om de zeker te verwachten herhalingen van pandemieën te voorkomen. Virologen willen 1,5 m. afstand houden, maar ondernemers wijzen op de desastreuze gevolgen hiervan voor hun bedrijfsvoering. De kunstsector wordt bijna weggevaagd. We moeten vaststellen dat we juist de wijze waarop de problemen samenhangen niet werkelijk begrijpen. En vervolgens dat we onmachtig lijken om de noodzakelijke samenwerking om tot oplossingen te komen te realiseren. Meer en meer wordt gesproken

---

<sup>5</sup> Kerstdeclamatorium 1973, pag. 27

<sup>6</sup> Jonathan Rowson, ‘De juiste zet’, Uitgeverij Atlas Contact, Amsterdam Antwerpen, 2020



over de noodzaak van een fundamentele wijziging in de wijze waarop we onze samenleving ingericht hebben. Paolo Giordano, een Italiaanse schrijver, zei het zo: *‘Ik ben niet bang dat ik ziek word. Waarvoor dan wel? Voor alles wat de coronabesmetting kan veranderen. Ik ben bang dat ik ontdek dat de beschaving die ik ken een kaartenhuis is. Dat alles wordt uitgewist. Maar ik ben ook bang voor het tegenovergestelde: dat als de angst straks weg is, alles bij het oude is gebleven’*<sup>7</sup>.

Wij ervaren de wijze waarop wij de werkelijkheid zien als vanzelfsprekend en beseffen niet dat we geleerd hebben de werkelijkheid te zien zoals we hem zien. Datzelfde geldt voor hoe we over de werkelijkheid denken en die vanzelfsprekendheid is een belangrijk deel van het probleem. We denken dat die werkelijkheid is zoals we hem zien en beseffen doorgaans niet dat wij daar zelf een creatieve rol in hebben: we creëren onze werkelijkheid. Zo interpreteerde ik ook de bedoeling van Slok Sr als hij over ‘de nieuwe mens’ sprak: een andere manier om onszelf en de werkelijkheid te gaan zien en ervaren. Hoewel ik daar veel aan heb gehad, wil ik hier zeker niet beweren dat de oplossing, zoals hij die zag de juiste was, dat was-ie – achteraf gezien – niet. Maar dat hij het *probleem* adresseerde getuigde van inzicht en is – denk ik – voor velen met mij van waarde geweest.

Aan de hand van twee metaforen illustreer ik hierna twee denkwijzen.

De eerste laat zien hoe in onze Westerse cultuur over de werkelijkheid wordt gedacht, dus hoe we geleerd hebben te denken. De werkelijkheid wordt daarin gezien als bestaande uit entiteiten, levende organismen en niet levende dingen. Die dingen en organismen worden als ‘op zichzelf staand’ beschouwd, autonomie is in onze cultuur een belangrijk goed. De tweede denkwijze is uitdrukkelijk *relationeel*. Hij gaat ervan uit dat niets op zichzelf bestaat, maar altijd gerelateerd is aan de omgeving en daarmee verbonden is. Deze denkwijze vertoont op meerdere punten een overeenkomst met de wijze waarop Slok Sr over de werkelijkheid sprak. Ik gebruik het beeld van een virus om een en ander te illustreren.

### **Denkwijze 1 – Entiteiten in botsing en strijd.**

*Een virus is een entiteit die over het vermogen beschikt om de cel van een ander organisme binnen te dringen. Het virus is vijandig, want kan zich meester maken van het DNA in die cel om zichzelf te vermenigvuldigen. In dat proces kan de cel sneuvelen en ook kan het totale organisme zelfs sterven. Aansluitend verlaten de virussen de cel weer om zo andere organismen te besmetten, waarbij het proces zich herhaalt. Ons lichaam heeft wel of geen verweer tegen het virus. Soms zijn we dus weerloos tegen deze ‘indringer’, ons immuunsysteem is onmachtig. We verliezen de strijd. Het wachten is op een vaccin, om dat weerloze immuunsysteem weerbaar te maken. En zolang dat virus er wel is en het vaccin niet, zijn we als maatschappij in oorlog. En zodra het vaccin er is hebben we het virus overwonnen. Natuurlijk zouden we het virus graag verbieden of liever nog vernietigen. Sommigen stelden voor om een schuldige (China) aansprakelijk te stellen.*

### **Denkwijze 2 – Communicatie**

*Hierin worden immuunsysteem en virus gezien als kennisdragers. Wanneer ze elkaar tegenkomen zal er een interactieproces op gang komen, waarbij ze informatie uitwisselen. Er vindt tussen beide dus communicatie plaats. Daarbij gaat het erom of het immuunsysteem het virus ‘herkent’. Het immuunsysteem beschikt namelijk over kennis omtrent meerdere te verwachten virussen. Is er ‘herkenning’ dan verdwijnt het virus. Het wordt a.b.w. deel van het systeem. Het immuunsysteem beschikt over of ontwikkelt antistoffen, wat natuurlijk een woord is voor (nieuwe) kennis van het immuunsysteem. Het immuunsysteem leert. Is er geen herkenning, dan zal het virus in de cel middels nieuwe interacties zich vermenigvuldigen. Het lichaam zal in beide scenario’s middels allerlei andere interacties evenwicht nastreven, hetgeen zich bijv. uit in allerlei lichamelijke reacties, zoals koorts.*

Vermoedelijk is de eerste denkwijze heel herkenbaar en direct begrijpelijk. Hij is gangbaar in onze cultuur. De tweede is minder vanzelfsprekend. We hebben niet geleerd om processen in en tussen cellen als *communicatie* te zien. Toch is dat niet zo vreemd als het misschien lijkt, zelfs logisch. Communicatie is uitwisselen van informatie en dat is wat feitelijk voortdurend gebeurt.

---

<sup>7</sup> Paolo Giordano, ‘In tijden van besmetting’, De Bezige Bij, 2020

De relationele denkwijze is losjes ontleend aan het gedachtegoed van Gregory Bateson. Diens wetenschappelijke carrière – hij was naast bioloog, antropoloog, cyberneticus en communicatiespecialist vooral een wetenschapper die niet in één vakje te passen was – was feitelijk één lange zoektocht naar een wetenschappelijke beschrijving van de verbinding tussen alles wat leeft. Deze verbinding noemde hij ‘mentaal proces’<sup>8</sup>. Aan de ontwikkeling van die wetenschappelijke beschrijving heeft hij vrijwel zijn gehele leven gewerkt. Het vormt dan ook de kern van zijn gedachtegoed. De tweede denkwijze illustreert, onvolledig weliswaar, enkele wezenlijke elementen hiervan. Bijvoorbeeld dat de hele natuur en evolutie opgevat kan worden als een proces van zich ontwikkelende, samenhangende ideeën en van ‘kennisdragers’ die in een voortdurend proces met elkaar communiceren. En dat alles *uitsluitend* ‘in relatie’ bestaat. Wat inhoudt dat dus ieder proces twee kanten heeft. Zijn gedachtegoed wijkt fundamenteel af van de in onze cultuur gangbare denkwijze. Het is daarom niet verwonderlijk dat zijn naam en dat gedachtegoed niet zo bekend zijn. In de academische wereld kom je zijn naam echter regelmatig tegen. Onlangs kwam er een boek uit waarin Bateson’s gedachtegoed als uitgangspunt gebruikt wordt om op een andere manier te denken over technologie<sup>9</sup>.

### Het verschil tussen beide denkwijzen

In de eerste beschrijving worden entiteiten (immuunsysteem, virus, organisme, moleculen) als actieve elementen benoemd, die op elkaar ‘inwerken’ (hoe blijft onduidelijk). Het gaat hier om cellen en delen van cellen. Later wordt ook China nog genoemd. Aan die entiteiten worden *eigenschappen* toegeschreven. Zo beschikt een virus over een vermogen een cel binnen te dringen en te vernietigen, het is een ‘killer’. Het immuunsysteem beschikt wel of niet over de noodzakelijke eigenschap om het virus onschadelijk te maken. Denken in termen van entiteiten en eigenschappen kan leiden tot het toekennen van schuld: het virus is schuldig. Of China. Of beide. Of er is domheid. Het falende immuunsysteem is dan dom. Of het virus is agressief. Er zijn kwalificaties genoeg te bedenken. En wij zijn natuurlijk ‘goed’. Kort samengevat gaat het bij deze denkwijze om *strijd tussen entiteiten*. En de uitkomst van deze strijd wordt, zo lijkt het, door één van beide partijen bepaald. Die is de sterkste, de slimste of de machtigste.

Deze denkwijze is afkomstig uit de wereld van de ‘dingen’. In de beschrijvingen gaat het over krachten en botsingen. En over eigenschappen, die ‘goed’ of ‘slecht’ kunnen zijn. In het domein van de ‘dingen’ (fysica) is hij bruikbaar en zinvol. In dat domein is fragmentatie niet desastreus, maar levert kennis op. In het domein van de biologie en de hele levende wereld is hij feitelijk volstrekt onbruikbaar. Bedenk:

- Deze denkwijze veronderstelt de mogelijkheid van éézijdige beheersing in levende systemen. Dit is een onjuiste opvatting, zoals in de vele pogingen om conflicten met geweld op te lossen is gebleken. Ook Slok Sr maakte in de 70-er jaren deze (denk)fout.
- De kijk op oorzaak en gevolg wordt erdoor versimpeld.
  - o In de wereld van de dingen zijn oorzaak en gevolg meestal voorspelbaar: A leidt altijd tot B. ‘Als ik die bal maar goed raak lukt de carambole’ denkt de biljarter. Maar bedenk, als de bal zou leven, dan zou dat zo niet werken, dan moet die op één of andere manier meewerken. Want dan heeft die bal zijn eigen doelen, waarmee rekening gehouden moet worden.
  - o In de levende wereld zijn oorzaak en gevolg ook vrijwel nooit lineair, maar vaak circulair. Bijvoorbeeld als een bepaalde *verwachting* de oorzaak is voor bepaald gedrag. Daarmee worden de

---

<sup>8</sup> G. Bateson, *Mind and Nature, a necessary unity*, 1979 – vertaald als: *Het verbindend patroon*, Bert Bakker 1984, pag. 117 e.v. Zelf zei hij onder meer over zijn ideeën: “If I am right, the whole of our thinking about what we are and what other people are has to be restructured”. En ook: “The pathology of wrong thinking in which we all live can only be corrected by an enormous discovery of those relationships which make up the beauty of nature”. (Beide citaten zijn ontleend aan de film ‘An ecology of mind’, gemaakt door zijn dochter Nora Bateson).

<sup>9</sup> Y. van den Eede, ‘The beauty of detours, a Batesonian philosophy of technology’, State University of New York Press, Albany, 2019



begrippen oorzaak en gevolg in de levende wereld uitermate complex. Het is de cybernetica die dergelijke complexe systemen bestudeert.<sup>10</sup>

- De bepalende betekenis van kennis en interactie wordt in deze denkwijze genegeerd. Fragmentatie, opbreken in kleinere stukken vernietigt de organisatie van het geheel en maakt die daarmee onkenbaar.

Toch is deze denkwijze illustratief voor hoe we in onze cultuur over de werkelijkheid denken en dat heeft een grote invloed op hoe we vervolgens met de werkelijkheid om gaan. En ‘Apostelkind’ is hier ook een illustratie van: aan de entiteit het Apgen worden eigenschappen (slecht, autoritair, dwingend, gesloten, ondemocratisch) toegekend. Ingrijpen is in principe gelegitimeerd waarbij dwang een optie is: de entiteit wordt bestreden. Er wordt uitgegaan van de mogelijkheid van het bereiken van gewenste doelen middels *éénzijdige beheersing* in de vorm van het uitoefenen van macht. Het Apgen is fout en RD is goed.

De tweede denkwijze daarentegen is volledig *relationeel*. Hier gaat het niet over entiteiten en hun eigenschappen, maar gaat het over ‘kennisdragers’. Er is sprake van een interactieproces en daarbij gaat het om een uitwisseling van informatie. Het proces tussen virus en immuunsysteem wordt hier dus gezien als een communicatieproces<sup>11</sup>. En de beschrijving maakt duidelijk dat de ‘uitkomst’ van dat communicatieproces in de interactie tussen beide kennisdragers bepaald wordt. Kennis betekent hier: *vooronderstellingen betreffende te verwachten interactie*. Binnen die interactie kan sprake zijn van wel of niet ‘begrijpen’. Van ‘begrijpen’ is sprake als de vooronderstelling van het immuunsysteem klopt en het virus wordt herkend. Het zal dan verdwijnen. Je kan ook zeggen dat er in dat geval sprake is van toepasbare kennis. Maar die toepasbaarheid betreft niet de kennis op zichzelf, los van een context. Toepasbaarheid wordt in de interactie met het virus bepaald. Het virus is feitelijk de context voor die kennis. Als het virus daarentegen niet wordt herkend kan gezegd worden dat het immuunsysteem het virus niet begrijpt. In dit geval zal de cel ‘verdwijnen’. En als het tegenzit het hele systeem. Het ‘sterft’. Overigens is ook dit weer een transformatie, want ook na het sterven (zoals wij dat noemen) zijn er eendeloos veel organismen die de interactie met de stoffelijke resten voortzetten. Er is dus altijd sprake van voortgaande interactie tussen kennisdragers. En als wij spreken van een ‘uitkomst’ dan is dat eigenlijk een markering van een tamelijk willekeurige momentopname, ingegeven door bijvoorbeeld wat wij belangrijk vinden. Het idee van ‘schuld’ heeft in deze denkwijze geen betekenis. Dit doet denken aan de Boeddhistische opvatting, waarin het idee van ‘schuld’ ook wordt vervangen door ‘onwetendheid’.

De relationele denkwijze heeft dus betrekking op de gehele levende natuur, van organismen tot maatschappijen (van mieren tot en met mensen) en culturen enzovoorts. Het gaat dan dus ook over organisaties, staten, politieke partijen, geloofsgemeenschappen en dergelijke. Voor al dergelijke ‘entiteiten’ geldt dat ze uiteindelijk beter begrepen kunnen worden door ze te zien als (clusters van) communicatieprocessen. We zien ze als entiteiten, maar vraag je af: wat begrenst een nier? Waar begint die en waar houdt die op? Hetzelfde geldt voor bijvoorbeeld de Tweede Kamer. Opnieuw: waar begint die en waar houdt die op? De definities die we bewust of onbewust hanteren gaan voorbij aan het gegeven dat er altijd verbindingen met de omgeving zijn, dat er dus steeds interactie en communicatie plaatsvindt. En dat daarmee de begrenzing van zo’n entiteit feitelijk nooit vastligt. Op dezelfde manier kunnen we alleen maar begrijpen wat een nier is als we hem beschouwen in relatie tot zijn omgeving, welke interactie er plaatsvindt met die omgeving. Dat is ook wat het betekent als we zeggen

---

<sup>10</sup> Cybernetica (afkomstig uit het Grieks: kybernetes, stuurman) is de wetenschap die zich bezighoudt met besturing van biologische en mechanische systemen met behulp van terugkoppeling (feedback). De ontwikkeling van cybernetica als wetenschapsdomein is in de 50-er jaren van de vorige eeuw begonnen. Cybernetische ideeën en inzichten bieden veel betere beschrijvingen van biologische processen dan de ook nu nog vaak gebruikte lineaire denkwijzen. En beschrijvingen die beter passen leiden tot anders en vaak beter begripen.

<sup>11</sup> Het voert te ver om hier uitgebreider op Bateson’s gedachtegoed in te gaan. Wel is het nuttig om zijn definitie van ‘informatie’ te noemen: Die is abstract, Bateson beschouwt communicatie als transformaties van *verschillen* en de eenheid van informatie is ‘een verschil dat een verschil veroorzaakt’. Zie “Mind and Nature, a necessary unity”.

dat we deel zijn van een ondeelbaar geheel. Het gaat in onze wereld altijd om communicerende kennisdragers. Wij zien dingen, maar feitelijk zijn het altijd relaties. En die ‘zien’ we niet.

Een voorbeeld van de concrete toepassing van deze relationele denkwijze is de gezinstherapie. Tot de 50-er jaren werden psychiatrische patiënten in inrichtingen behandeld als individuen. Bateson is één van de grondleggers geweest van het toenemende inzicht dat veel psychische problemen die zich manifesteerden in individuen begrepen konden worden als de resultante van de communicatieprocessen in de gezinnen van deze individuen. Dit leidde ertoe dat psychiaters en later ook psychologen en maatschappelijk werkers gezinnen gingen zien als de eenheid van behandeling.

Een ander voorbeeld is het zogenaamde placebo-effect. In de gezondheidszorg staat dit effect bekend als een positief ‘psychisch’ (maar waar verwijst dat woord dan eigenlijk precies naar?) effect dat optreedt door het vertrouwen van de patiënt in de heilzame werking van een behandeling of medicijn. En hoewel al heel lang bekend is dat dit effect bestaat, is er tot voor kort vrijwel nooit serieus onderzoek gedaan naar de vraag ‘hoe dat dan werkt’. Zodra we gaan inzien dat het individu als veronderstelde eenheid van behandeling in feite onderdeel is van een groter geheel, waarvan óók de arts en de omgeving van de arts (het ziekenhuis bijvoorbeeld), alsook de ideeënwereld van de patiënt zélf deel uit maakt, kan het idee dat dit *alles* deel uitmaakt van de ‘behandeling’ serieus overwogen worden. In hoeverre bijvoorbeeld de witte jas van de dokter, de entourage van een ziekenhuis of de opbeurende opmerking van een verpleger en al dergelijke zaken onderdeel zijn van ‘genezing’ of ‘achteruitgang’ wordt dan opeens een zinvolle vraagstelling. Dus in plaats van een onderscheid in werkzame elementen van de behandeling tegenover placebo komt het inzicht dat dit onderscheid op zijn zachtst gezegd onzeker is en wellicht geheel onbruikbaar. Dit sluit aan bij wat recente onderzoeken op dit gebied aantonen. In verklaringen wordt gesproken over de rol van ‘conditionering’ en ‘verwachtingen van de patiënt’. Zie bijvoorbeeld: <http://www.minerva-ebm.be/NL/Article/2059>. En wat is een verwachting anders dan een vóóronderstelling?

Ik vat het samen:

1. De eerste denkwijze is kenmerkend is voor onze cultuur (en niet alleen de onze trouwens) en deze denkwijze is de bron van een aantal systemische<sup>12</sup> ‘fouten’. Die fouten betreffen dan vooral het negeren van het fundamenteel relationele karakter van de werkelijkheid. We gaan ten onrechte structureel uit van entiteiten. Denk aan abstracties als staten, multinationals, politieke partijen, maar ook ‘zwarten’ en ‘blanken’, categorieën dus. We ‘zien’ en onderscheiden entiteiten en veronderstellen daarbij bepaalde eigenschappen. De verschillende waarderingen die we aan de eigenschappen toekennen kunnen op hun beurt leiden tot conflicten, strijd en polarisatie. En tot niet-ecologisch handelen. Omdat we ons niet realiseren dat *wij zelf* die onderscheidingen hebben gemaakt.
2. De tweede, relationele denkwijze kan op essentiële punten tot correcties van systemische fouten leiden. Allereerst doordat het vanuit deze denkwijze nooit alleen om ‘de ander’ gaat, maar dat altijd ook degene die een mening geeft, oordeelt of spreekt onderdeel van dat oordeel of van die uitspraak is. Er is geen objectiviteit.  
(Natuurlijk is mijn weergave van deze denkwijze sterk vereenvoudigd. Het gedachtegoed van Bateson vormt een belangrijk en krachtig, wetenschappelijk uitgangspunt om verder over correcties na te denken en deze te ontwikkelen. Ik kan daar in de context van dit artikel alleen maar naar verwijzen. En ik voeg eraan toe dat het helaas geen kwestie is van ‘OK, dan gaan we vanaf nu relationeel denken’. Hierover gaat paragraaf 3.2.)

---

<sup>12</sup> Systemisch wil hier zeggen dat ze diep in onze maatschappij *georganiseerd* zijn en dat correctie op fundamenteel andere uitgangspunten gebaseerd moet zijn. Bijvoorbeeld: onze – ook juridisch vastgelegde – opvattingen over eigendom. Maar ook de wijze waarop we de vergoedingen van de medische zorg hebben opgeknipt in stukjes.

3. Slok Sr geloofde in de bijdrage van ‘zijn Apgen’ om deze systemische fouten te helpen corrigeren. Zijn denkwijze was op belangrijke punten duidelijk relationeel:
  - a. De eenheid van ‘alles’ zoals Slok Sr dat zag sluit erbij aan.
  - b. De *nederigheid* in zijn Godsbeeld die ook voelbaar was in ontmoetingen met hem sluit aan bij het gegeven dat een deel nooit het geheel kan bepalen. Het is als uitgangspunt ‘gezonder’ dan het idee dat de mens het geheel kan beheersen <sup>13</sup>.
  - c. Uit het gebruik van de eerdergenoemde eenheid-met-de-natuur-metaforen (o.a. ‘de hormonale functie van het godsvolk’) spreekt een visie op het geheel, die aansluit bij het relationele aspect van de tweede denkwijze.

Het is natuurlijk niet zo dat ik mij de relationele denkwijze voorstel als ‘de oplossing voor alle problemen’. Het is niet meer dan een eerste stap in de richting van het zoeken naar betere oplossingen. Maar het naar mijn overtuiging ook een noodzakelijke stap. In die zin is onze huidige denkwijze m.i. onderdeel van wat Slok Sr de *oorzakelijke wereld* noemde en is de alternatieve tweede als een correctie op de eerste te zien.

### 3.2. Het probleem van het ego en de bewuste bedoeling. (Dit sluit aan bij het punt 8b van het geloofsverhaal.)

Het ‘ego’ is een fenomeen wat vooral in spirituele kringen als ‘probleem’ benoemd wordt. In mijn eerdere artikel heb ik vanuit mijn persoonlijke perspectief beschreven wat dit voor mij heeft betekend. Ik meen echter dat er ook een belangrijk maatschappelijk element aan dit onderwerp vastzit, wat volgens mij nog onvoldoende onderkend wordt. Het is m.i. één van de belangrijkste problemen waar we op dit moment mee te kampen hebben – niet zozeer dat ‘ego’ zelf, maar het niet onderkennen hoe maatschappelijke problemen zich steeds herhalen door de wijze waarop we over dat ego denken, hebben geleerd te denken. En ik beweer dat Slok Sr dit probleem terecht ook in verband bracht met maatschappelijke problemen.

Bateson sprak over dit probleem tijdens een congres in Londen in 1968 <sup>14</sup>. Hij benoemde de gevolgen voor de ecologie van het feit dat we (a) over een gigantische technologie beschikken, gecombineerd met (b) het gegeven dat de wijze waarop we onze doelen bepalen altijd gebaseerd is op een gefragmenteerd beeld van de werkelijkheid én (c) een doelstelling die onwetend is van de ecologische complexiteit van het grote geheel. Met name (b) en (c) zijn problematisch, omdat de denkwijze van de mens nu eenmaal bepaald wordt door wat hem of haar ‘als wenselijk voor ogen staat’. Het is ook dit probleem wat in het eerdergenoemde boek van Yoni van den Eede aan de orde gesteld wordt (zie noot 10).

In het Apgen geloofsverhaal (8b) werd de oplossing gezocht in de overgave aan de tijdovereenkomstige Christus. Daarin zou ‘de nieuwe mens’ tot geboorte komen, die de drager zou zijn van de vereiste gezindheid. Krishnamurti geloofde in de mogelijkheid van een mutatie (zie mijn artikel uit 2015).

Yoni van den Eede beweert dat enerzijds het probleem van de instrumentele koppeling van onze technologie aan onze bewuste bedoelingen tot een regelrechte dystopie van ecologische ondergang leidt en anderzijds dat, om hieraan te ontkomen, we technologie zouden moeten (gaan) vermijden. Omdat dit laatste onmogelijk te realiseren lijkt, stelt hij voor om het begrip ‘doelstelling’ nader te onderzoeken en komt dan met het idee dat we vanuit het gangbare ‘doelgerichte handelen’ (waarbij we op één doel focussen) zouden moeten gaan leren om meerdere doelen gelijktijdig met elkaar te verbinden. Verderop merkt hij op: “*maar de uitweg is, zoals steeds, het opzetten van een Batesoniaanse bril en daardoor naar de problemen kijken. We moeten onszelf leren om anders te*

<sup>13</sup> Dit is een belangrijk en fundamenteel principe, eveneens afkomstig uit de cybernetica. Zie ook noot 10.

<sup>14</sup> Opgenomen in “Dialectiek der bevrijding”, Kritiese bibliotheek Van Genneep, Amsterdam, 1969 – pag. 50

**kijken** (vet YvdE). Dit is erg moeilijk; het vraagt ons om afstand te nemen van onze totale intellectuele-filosofische erfenis”<sup>15</sup>. Ook v.d. Eede gaat dus uit van de noodzaak van anders leren kijken en denken.

Een denkwijze kan echter niet ‘zomaar’ ingeruild worden voor een andere, ook al is die misschien wel geschikter. We denken dat ‘denken’ een soort instrument is om de werkelijkheid te benaderen. Feitelijk is ‘hoe we denken’ voor een belangrijk deel ‘wie we zijn’.

Organismen, wij dus ook, zijn ‘zelfcorrigerende systemen’, wat inhoudt dat hun interne organisatie bepaalt hoe ze zullen reageren op verstoringen en dat die organisatie er altijd op gericht is verstoringen te neutraliseren. Organismen streven naar evenwicht. En ze zullen, aan de hand van eerdere ervaringen, de aanpassingen die eerder nodig waren zo mogelijk in hun structuur opnemen. Dat geldt ook voor maatschappijen en culturen.

T. Kuhn heeft in 1962<sup>16</sup> al beschreven hoe dit werkt voor de wetenschappelijk praktijk. Hij beschrijft hoe een bepaald fundamenteel uitgangspunt (‘paradigma’) gedurende enige tijd door wetenschappers in hun onderzoek gehanteerd wordt. Dit noemt hij ‘reguliere wetenschap’, waarbij zich echter ‘anomalieën’ voordoen, afwijkende resultaten die vanuit het bestaande paradigma niet verklaard kunnen worden. Maar er wordt verder gezocht naar een verklaring binnen dat paradigma. Dat gaat door, tot de bewijslast van de onjuistheid van het paradigma zodanig omvangrijk wordt, dat een nieuw paradigma noodzakelijk wordt. Ik vergelijk het met de vernieuwing van de fundering van een huis: uitbouw van een serre en opbouw van een dakkapel zijn relatief eenvoudige projecten. Vervanging van de fundering daarentegen is duur en ingrijpend.

Ik denk dat we ons thans maatschappelijk in een situatie bevinden waarin de noodzaak te komen tot andere uitgangspunten in onze inrichting van de maatschappij steeds duidelijker wordt. De coronacrisis versnelt dit wellicht – zoniet, dan zal er een volgende crisis komen, die van het klimaat wellicht. Ik denk, vrees, dat we ook getuigen zijn van een tamelijk diepe crisis in onze ideeën over ‘wat het probleem is’. Zolang we het probleem zien als ‘buiten ons’ (het zijn de anderen) is de oplossing per definitie buiten ons bereik. Dan moet die ander overtuigd óf eventueel bestreden worden. Maar dan is het beginpunt al lastig en misschien kansloos, want niemand wordt graag als ‘oorzaak van het probleem gezien’.

Slok Sr zag ons metaforisch als ‘orgaan Gods’. Hij ging uit van een ‘volkerenlichaam’ en realiseerde zich ook dat daarin die bewuste, ongerichte doelstelling van de mens een probleem vormt. Ook dát was onderdeel van de oorzakelijke wereld waar hij over sprak. Zijn oplossing was een wezenwijziging en hij zag deze als een ‘geboorte’. Hij trok de metafoor door in het gebruik van begrippen als ‘overgave’ en ‘zielenbruidegom’. Ik heb de waarde en betekenis hiervan, zoals ik die zag, in mijn eerdere artikel uitgewerkt. Ik zie dit nog steeds als een essentieel aspect van ons apostolisch zijn van die tijd. Met de uitspraak “Ik wil, wat mijn Apostel wil” gaven we woorden aan deze intentie. Het was ‘de nieuwe mens’ die in deze uitspraak *vrijwillig* vanuit het grote geheel wilde denken en zichzelf niet meer centraal wilde stellen. Het is echter ook duidelijk dat deze benadering in de omringende cultuur niet past. Krishnamurti’s “Jij bent de wereld” is wel acceptabel, maar kan niet zonder gevolgen beaamd worden. Het is vermoedelijk nog steeds de meest adequate verwoording van de idee ‘nieuwe mens’. Zie opnieuw mijn artikel uit 2015.

Overgave is m.i. een belangrijk fenomeen om ook in een maatschappelijke context over na te denken. Volgens mij betekent het eenvoudig: ‘ik ga erin op’<sup>17</sup>. Je kan je dus overgeven aan een creatieve activiteit, denk aan spelen in een orkest of een schaakpartij. Ook het lezen van een boek kan als een vorm van overgave gezien

---

<sup>15</sup> “but the way out, as usual, is to truly attempt putting on the Batesonian glasses and looking at the issues through them. We have to teach *ourselves to see ourselves differently*. This is very hard; as we’ve seen, it takes distancing from our whole intellectual-philosophical legacy”. Ibid. Kindle locations 3308-3310.

<sup>16</sup> T.S. Kuhn, ‘The structure of scientific revolutions’, The university of Chicago press, 1962, Chicago.

<sup>17</sup> Een vergelijking met het oude lied “Het grote geheim” dringt zich hier op, waarin we o.a. zongen “Wie zijn leven wil verliezen, daarbij stervend ondergaan”. Metaforen! De hamvraag is natuurlijk: “Wat is dat ‘ik’ dat ergens in op gaat?”.

worden. In relaties met anderen wordt het al lastiger, aangezien we daarbij met onze angsten en onzekerheden geconfronteerd worden. Maar ik geloof beslist dat ook in die context het ‘je overgeven’ een noodzakelijke ‘vaardigheid’ is, die we wellicht steeds opnieuw moeten leren. Want ook hier geldt: alleen vrijwillige overgave telt.

Terugkijkend realiseer ik me dat ik de betekenis van mijn Apgen periode voor mijzelf nu als volgt interpreteer:

- Dat ik in de relatie met Slok Sr heb geleerd wat ‘overgave’ kan betekenen;
- En daarmee de grote waarde ervan heb ervaren en gezien;
- Dat ik dankbaar ben dat er daarbij geen sprake van misbruik is geweest (er zijn vele voorbeelden van andere uitkomsten en vertrouwen is in dit leerproces van groot belang);
- Dat ik heb besloten dat ‘overgave’ een bijzonder effectieve manier is om strijd te voorkomen;
- En dat strijden een bijzonder ineffectieve manier is om ‘overgave’ te voorkomen.

Deze gedachtegang kán ook een interpretatie zijn van het voorbeeld van Jezus van Nazareth, de persoon die het Apgen als inspirator ziet. In het verhaal, laten we het een metafoor noemen, koos hij voor overgave. In Getsemané bad hij “Vader, in uwe handen beveel ik mijn geest”. Tegen Judas zei hij op het moment van diens verraad: “Mijn vriend, waarom ben je gekomen”. (Zo bezien is in de zeventiger jaren, toen Slok Sr de strijd aanging, de boot gemist).

En wellicht is dit ook de richting waarin we zouden kunnen zoeken naar oplossingen voor die ‘grote’ problemen. Bijvoorbeeld om te beginnen met werkelijke compassie (dus het einde van de strijd kiezen) voor diegenen die we het meest verafschuwen, zoals – om maar één voorbeeld te noemen – de politieman die George Floyd doodde.

#### 4. Hoe wetenschappelijk is Apostelkind?

Het boek ‘Apostelkind’ heeft ook de pretentie van een populair-wetenschappelijke verhandeling, geschreven door een wetenschapper. Feitelijk is het juist dit aspect dat het boek een deel van zijn lading geeft: een wetenschapper, die *als wetenschapper terugblijkt op haar jeugd*. Die indruk wordt verder versterkt door oordelen die de auteur over het Apgen velt, ook over periodes waar ze persoonlijk niet bij betrokken is geweest en het feit dat ze schrijft dat ze drie jaar onderzoek heeft gedaan. Die oordelen verdienen, zeker als ze ook het huidige Apgen betreffen, een kritische blik. Die wil ik hierna puntsgewijs geven.

1. Vele malen benadrukt RD dat er binnen het Apgen een soort verbod gold om er met buitenstaanders over te praten. Het is zelfs de ondertitel van het boek: “In de greep van een gesloten genootschap”. Dit is gewoon niet waar. Ze geeft ook geen enkele verwijzing naar een document of uitspraak die op een dergelijk verbod wijst. Zo’n verbod was er ook niet, niet expliciet en ook niet impliciet (als een soort onuitgesproken regel). Aan buitenstaanders uitleggen wat het Apgen geloofde was wellicht lastig, maar stond ieder vrij. Ik (AM) heb dat dan ook regelmatig gedaan. Ik ken ook niemand die deze stelling van RD bevestigt.
2. Ook de bewering dat apostolischen elkaar op straat niet zouden groeten (“knikken was voldoende”) is uit de lucht gegrepen en wellicht op háár ervaringen gebaseerd, maar zeker geen algemeen apostolische gedragsregel.
3. Op pag. 337 e.v. beschrijft RD hoe ze er langzaam van overtuigd raakte dat het Apgen een sekte was, een ‘cult’. Eerder was er al een vergelijking met kindertjes in Noord-Korea. En hier worden dan in één adem genoemd: Jim Jones van de massale zelfmoord in 1978, de Bhagwanbeweging: ‘vanwege financiële misstanden en machtsmisbruik’, Scientology: ‘zo’n spirituele groep die werkt volgens een controlerend systeem van zelfhulp met psychosomatische effecten’ en tenslotte (citaat) ‘... de sekteleider David Koresh, die beschuldigd werd van seksueel misbruik en verboden wapenbezit. Toen de politie in 1993 een inval deed op zijn ranch in Texas, leidde dit tot een belegering van 51 dagen. Uiteindelijk grepen de FBI en het

leger in, waarbij tachtig mensen (onder wie 22 kinderen) om het leven kwamen, omdat ze niet wilden, of niet konden, vluchten?.

Het is duidelijk hoe de lezer over het Apgen moet gaan denken: wat een enge en gevaarlijke groep moet dat geweest zijn – is het misschien nog wel! Dit alles is uiterst suggestief, maar natuurlijk geen wetenschappelijk onderbouwd oordeel.

4. En het is zeker ook goed om je af te vragen wat hier nu eigenlijk wordt beweerd. Is het ‘erg’ om een sekte te zijn? Of een ‘cult’ (wat dat ook zijn moge)? Oftewel, is het label belangrijker dan de inhoud?
5. Op p. 339 wordt het begrip *Ideologisch Totalitarisme* van R.J. Lifton<sup>18</sup> geïntroduceerd. Deze psychiater ontwikkelde op grond van zijn onderzoek in Communistisch China in de vijftiger jaren van de vorige eeuw acht criteria om het ‘niveau van ideologisch totalitarisme’ te bepalen.
  - a. Als ik deze acht criteria in het boek van Lifton opzoek, stel ik vast dat het argument bij het eerste criterium al faalt. Lifton beschrijft hoe deze criteria in samenhang bekeken moeten worden. Het eerste en volgens Lifton meest belangrijke criterium ‘upon which all else depends’<sup>19</sup> is Milieu Control. RD vertaalt dit met ‘afscherming van buitenaf’, wat m.i. de lading al niet dekt, maar als vertaling wel aansluit bij haar eerdere onbewezen bewering over ‘geslotenheid’, zie punt 1. Lifton legt uit: er moet sprake zijn van een *vrijwel complete controle (door de organisatie) van alle communicatie* (van de subjecten, AM). Dat is denkbaar in een totalitaire samenleving, zoals China, maar daarvan was natuurlijk in Nederland in die hele periode geen sprake. En RD beschrijft dat zelf ook – haar ‘eerste wereld’ was communicatief gezien open. Het Apgen had *geen enkele controle over de communicatie van haar subjecten*. RD beschrijft dat er bij haar geen communicatie tussen die werelden bestond, maar dat is geen Milieu Control zoals Lifton die beschrijft. Zij legt ook regelmatig uit dat ze die communicatie zelf niet aandurfde ...
  - b. Ook bij de wijze waarop ze de andere zeven criteria<sup>20</sup> interpreteert kun je vele vraagtekens plaatsen. Zowel de vertalingen zijn soms dubieus, alsook de betekenis totaal uit de context gehaald. Bijvoorbeeld criterium 2: ‘Mystical manipulation’ wat ietwat vreemd wordt vertaald met ‘Absoluut vertrouwen in de leiding’ en dat zich kenmerkt door: “het gebruik van *ieder mogelijke middel*, waarbij het niet uitmaakt hoe bizar of pijnlijk dat is.”<sup>21</sup> Ik zou niet weten waar dit op zou kunnen slaan binnen de context van het Apgen. En dit geldt ook voor de overige criteria.
  - c. Waarop baseert RD dan de uitspraak “en het genootschap had ze – *zonder enige twijfel* – gedurende *een halve eeuw* allemaal”. Ook die halve eeuw is uit de lucht gegrepen.
  - d. We kunnen vaststellen dat RD haar eigen ervaringen in de periode van 1973 – 1998 zonder dit ook maar enigszins te onderbouwen extrapoleert naar de eraan voorafgaande periode vanaf 1946. In mijn artikel heb ik juist het verschil tussen deze periodes en de ontwikkeling van het Apgen beschreven.
6. Vervolgens wordt het begrip ‘emotioneel misbruik’ geïntroduceerd – ook voor RD nieuw. Hetzelfde patroon wordt zichtbaar: na een beschrijving van ‘wat het is’ volgt de ‘score’: ik citeer “... Tientallen kenmerken vullen mijn computerscherm. Ik onderzoek ze kritisch en concludeer: Apostelkinderen

---

<sup>18</sup> Robert J. Lifton, ‘Thought reform and the psychology of totalism, a study of brainwashing in China’, University of North Carolina, 1961

<sup>19</sup> Ibid. p. 420

<sup>20</sup> Ibid. p. 422 e.v. De overige zeven criteria zijn (vertaling van RD): 2. *Mystical manipulation* (absoluut vertrouwen in de leiding) – 3. *Purity* (de eis van zuiverheid) – 4. *Cult of confession* (het belang van publieke ontboezeming, waarbij het individu eigendom is van het systeem) – 5. *The sacred science* (kritiekloze onaantastbaarheid van het centrale gedachtegoed) – 6. *Loading the language* (ideologisch jargon met nieuw, manipulatief taalgebruik) – 7. *Doctrine over person* (het belang van de leer boven het individu, waardoor het individu moet worden aangepast aan de eisen van de leer) – 8. *Dispensing of existence* (het gehoorzaam volgen van de leer als basisvoorwaarde voor het menselijk bestaan).

<sup>21</sup> Ibid. p. 422



moesten een leider vereren in een omgeving waar *gaslighting*<sup>22</sup> en emotioneel misbruik goed konden gedijen.” Ook hier geen enkele onderbouwing of verantwoording van het oordeel.

7. Ze schrijft dat de ‘media buitensporig veel aandacht geven aan destructieve cults, terwijl extreme uitwassen een uitzondering vormen’. Vandaar het gebruik van de benaming Nieuw Religieuze Beweging (NRB). Dan schrijft ze: ‘er zijn verschillende lijsten met tientallen criteria opgesteld *en het Apgen scoort opmerkelijk hoog in de periode van 1946 – 2001*’. Ook hier ontbreekt iedere inhoudelijke en cijfermatige onderbouwing. De lezer krijgt conclusies voorgeschoteld, maar kan deze nergens controleren.
8. In het gedeelte waarin ze schrijft over problemen van ex-apostelkinderen zien we hetzelfde patroon. Op pag. 342 spreekt ze over 'lijstjes met namen van oud-apostelkinderen' en beschrijft ze globaal hoe het deze mensen vergaan is. De lezer krijgt geen enkel inzicht in om hoeveel mensen het feitelijk gaat of hoe die geselecteerd zijn. Deze beschrijving heeft wetenschappelijk geen enkele waarde zolang er geen informatie wordt gegeven over hoeveel mensen het betreft en hoe ze geselecteerd zijn. Ik (AM) weet dat er ook mensen later het Apgen verlaten hebben omdat ze misten wat hen in het Apgen van Slok Sr aansprak.
9. Ze geeft vervolgens aan hoe ze zelf feitelijk voortdurend twijfelt. En op p. 345 volgt dan de conclusie: “Moet ik nog twijfelen? Groeide ik op in een NRB? Voordat de ontregelende verwarring weer kan toeslaan stuur ik E. een email: ‘Je hebt gelijk: ik was een cultkind’ ... ” Ze heeft zichzelf overtuigd en dat is blijkbaar voldoende om ook middels een boek ‘de wereld’ te overtuigen. Het is alleszins menselijk, maar ... is dit ook wetenschap? Volgens mij niet.
10. De suggestie dat de moord van Pim Fortuin door v.d. G. te maken zou kunnen hebben met zijn apostolische opvoeding kan bewezen noch weerlegd worden en is in die zin niet meer dan stemmingmakerij. In een interview met een landelijk dagblad (NRC op 9 juni j.l.) herhaalt ze deze suggestieve uitspraak. Het heeft met wetenschap niets van doen.
11. Op dezelfde manier wordt een collega-wetenschapper en diens hele wetenschappelijke omgeving (het betreft een promotieonderzoek) ‘afgeserveerd’, omdat die collega en de copromotor apostolisch zijn. (pag. 344-345). Pijnlijk!

Wat resteert van hoofdstuk 24 is uiteindelijk alleen maar suggestief taalgebruik. Ik meen daarom te mogen concluderen dat het boek een *wetenschappelijke* pretentie nergens waarmaakt. Er is feitelijk niet één wetenschappelijk onderbouwde stelling of oordeel in te vinden. En ik moet zeggen dat ik dit, gezien de aard van de beweringen en de stelligheid waarmee ze gedaan worden, een wetenschapper onwaardig vind.

André Meester

© André Meester

E-mail: [ameester7@gmail.com](mailto:ameester7@gmail.com)

André Meester (1945) heeft veel verschillende dingen gedaan. Hij was werkzaam in de chemie, als hulpverlener, ondernemer en organisatieadviseur. Sinds een jaar of tien is er meer tijd voor de hobbies (lezen, muziek beluisteren en schaken). En hoewel hij dus sinds 1998 geen lidmaat meer is van het Apgen, voelt hij zich er nog wel zijdelings bij betrokken doordat zijn echtgenote wel enthousiast lidmaat is. En niet te vergeten: ze hebben samen drie kinderen en inmiddels vijf kleinkinderen!

---

<sup>22</sup> *Gaslighting* is een vorm van psychologische manipulatie waarbij de pleger erop uit is zijn slachtoffer (tegenstander) mentaal te ontredde. Dit probeert de pleger te bewerkstelligen door bij het slachtoffer twijfel te zaaien aan het eigen gezonde verstand.